КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

МАЛОЖОН ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 008: 9(477) "13/15"

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (XIV-XVI СТ.)

17.00.01 — теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ-2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ.

Науковий керівник: **ЯРЕМЧЕНКО Валентина Дмитрівна,** кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету культури і мистецтв, професор кафедри теорії та історії культури.

Офіційні опоненти: **ЩЕРБАК Віталій Олексійович,** доктор історичних наук, професор, декан факультету гуманітарних наук Національного університету "Києво-Могилянська академія".

КОРНІЄВСЬКИЙ Олександр Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент, державний експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки при РНБО України.

Провідна установа: Харківська державна академія культури, кафедра теорії та історії культури.

Захист відбудеться " 07 " червня 2007 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд.209).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розіслано "04" травня 2007р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Новітня історія XXI ст. означила головні концептуальні засади на шляху розбудови незалежної Української держави. В цих умовах органи державної влади і місцевого самоврядування постійно повертаються до питання правової культури. Особливо вони є актуальними на сучасному етапі переходу України до демократичної правової системи, яка інтегрується в європейський простір з характерною для нього високою правовою культурою. Загальновідомо, що право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими між собою категоріями. Це обумовлено тим, що право є елементом в культурі суспільства, його соціальною цінністю. Сукупність правових знань та соціальних цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством на конкретному історичному етапі його розвитку становища у різних сферах життєдіяльності (соціально-економічній, правовій та культурній) складають соціально-правову культуру суспільства. Їх взаємодія простежується протягом усього історичного періоду розвитку українського суспільства та його складових від княжої Русі до нашого часу.

Щодо впливу соціально-правової культури на становлення та розвиток характерних складових українського етносу, велике значення має литовська доба. На основі Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 рр. було створено правову основу розвитку Волинського, Брацлавського, Київського воєводств у складі Великого князівства Литовського. З іншого боку, одним із важливих джерел Статутів був збірник звичаєвого права — "Руська Правда", за яким Велике князівство Литовське існувало більше 200 років. Збереження соціально-правової культури в українських воєводствах простежується і після Люблінської унії 1569 р. Зокрема, певні особливості в устрої і праві, тобто закріплення за Литовським статутом вживання у адміністрації руської (українсько-білоруської) писемної мови не тільки в місцевих судах і урядах, але й в актах Коронної канцелярії. Так було створено серію книг-копій руськомовних документів, які називались Руська, або, так звана, Волинська метрика.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснене за планами науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії культури та тематикою науково-дослідної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв в рамках [illegible] наукової

програми Міністерства культури і мистецтв України "Культура. Просвітництво. Дозвілля".

Мета і завдання дослідження. Простежити спадкоємність руської правової традиції та звичаїв в законодавчих актах литовсько-польського періоду як основи розвитку політичних, соціально-культурних і родинно-побутових відносин суспільства.

Відповідно до цього в дисертації поставлені такі завдання:

— проаналізувати історіографію та джерельну базу питання;

— реконструювати історико-теоретичні аспекти соціально-правової культури на руських землях литовської доби;

— з'ясувати вплив традиційної правозвичаєвої культури на формування нормативно-правової бази;

— показати роль і значення магдебурзького права у збереженні основ місцевого самоврядування;

— встановити спадкоємність звичаєвого права від "Руської Правди" до Статутів Казимира та Литовських статутів 1529, 1566, 1588 рр.;

— визначити місце староруської мови у використанні нормативно-правової стилістики правових актів.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні та етнокультурні відносини на засадах правозвичаєвої культури.

Предметом дослідження є соціально-правова культура як засіб правового регулювання соціальних відносин у суспільстві.

Хронологічні рамки дослідження визначаються історичним періодом становлення соціально-правової культури литовської доби 1362-1569 рр. Нижня дата стосується приєднання Наддніпрянщини до Великого князівства Литовського, верхня — створення Речі Посполитої.

Територіальні рамки дослідження охоплюють Волинське, Брацлавське, Київське воєводства, які входили спочатку до складу Великого князівства Литовського, а після Люблінської унії 1569 року відійшли до складу Речі Посполитої.

Теоретико-методологічними основами дослідження є принцип історизму при висвітленні об'єкта вивчення. Характер та завдання дисертаційного дослідження зумовили застосування конкретних наукових методів: історичного, системного, хронологічного, порівняльного, при розгляді суспільно-політичних та етнокультурних процесів краю.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше:

— у вітчизняній науці досліджено процес розвитку соціально-правової культури в руських князівствах литовського періоду;

— реконструйовано історико-теоретичні аспекти формування правової культури на основі етнічної руської традиції;

— висвітлено модернізацію нормативно-правових засад етносу від "Руської Правди" до Литовських статутів;

— визначено місце і значення ролі староруської мови у формуванні нормативно-правової стилістики законодавчих актів.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальших наукових розробок, пов'язаних із пошуком оптимальних моделей формування соціально-правової культури суспільства і держави перехідного типу, а також при підготовці спецкурсів, навчальних програм, підручників та посібників з історії України, української та зарубіжної культури, історії держави і права України. Окремі положення дисертації можуть стати корисними для органів державної влади та органів місцевого самоврядування у проведенні послідовної і системної практичної роботи з підвищення рівня соціально-правової культури українського суспільства.

Апробація результатів дисертації. Одержані результати були апробовані автором у доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях, а саме: міжнародній науково-практичній конференції "Україна – Світ: від культурної своєрідності до спорідненості культур" (Київ, 2006); I международной научно-практической конференции "Наука и технологии: шаг в будущее – '2006" (Бєлгород, 2006), V международной научно-практической конференции "Наука и образование – 2007" (Дніпропетровськ, 2007), всеукраїнській науково-практичній конференції "Духовна культура як домінанта українського життєтворення" (Київ, 2005); а також у наукових статтях: "Правозвичаєва культура в литовсько-польський період історії України" (Київ, 2005), "Спадкоємність звичаєвого права: від "Руської Правди" до Литовських статутів" (Київ, 2006), "Сімейно-родинні відносини в культурі литовсько-польського періоду" (Київ, 2006), "Нормативно-правовий аспект мовної стилістики литовсько-польської законодавчої системи урядування на українських землях" (Київ, 2007).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у восьми наукових публікаціях, з яких чотири – у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних

джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації складає 178 сторінок, у тому числі обсяг основного тексту — 158 сторінок. Список використаних джерел і літератури включає 266 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність теми, розкрито її зв'язок з науковими програмами і планами, визначено мету та конкретні завдання дослідження, його об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну та практичне значення, наведено відомості про апробацію результатів здійсненої роботи.

У першому розділі — "Історіографія, джерела та історико-теоретичні аспекти правової культури" — проаналізовано історіографію теми, охарактеризовано джерела, розкрито теоретико-методологічні засади дослідження.

Дослідження державно-правового життя Великого князівства Литовського набуло інтенсивності і системності з 60-х рр. XIX ст. У працях М. Владимирського-Буданова, М. Ясинського, Ф. Леонтовича, В. Антоновича, М. Довнара-Запольського, М. Любавського та ін. аналізувалося суспільне і державне життя Великого князівства Литовського, його економіка, руcько-литовське право, вплив руських звичаїв на формування та розвиток литовської культури. Зокрема, М. Владимирський-Буданов у роботі "Поместья литовско-русского государства" зосередив свою увагу на соціально-економічних та суспільно-політичних взаємовідносинах на теренах України. Питанням правного устрою і суспільних відносин Литовсько-Руської держави, а також джерелам руcько-литовського права та соціальним прошаркам територіально-адміністративного складу Литовської держави присвятив свою роботу "Источники литовско-русского права" Ф. Леонтович. Економічне, культурне та національне життя українського народу протягом XIV-XVI ст. дослідив у своїй фундаментальній праці "Історія України-Руси" М. Грушевський.

Загальна картина устрою і побуту в українських землях у складі Великого князівства Литовського, князівська влада й органи центральної і краєвої управи, Литовський статут і копні суди досліджуються також в інших працях. Так, історію та зміст Волинського і Київського обласних привілеїв детально проаналізував М. Ясинський у роботі "Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства".

Значна увага була приділена В. Антоновичем впливу магдебурзького права в містах Великого князівства Литовського, у тому числі розташованих на українських землях. Зокрема, у монографії "Исследования о городах Юго-Западного края" він стверджує, що з магдебурзького права в українських землях було взято лише форму, провідною ж нормою життя, як і раніше, залишався місцевий звичай. Окрім вітчизняних авторів питанням правової культури займалися і польські дослідники другої половини XIX — поч. XX ст., зокрема, А. Яблоновський, П. Дубковський, В. Мацейовський, В. Камінецький, О. Бальцер, С. Кутшеба.

Протягом XIX — XX ст. на основі безпосереднього аналізу значної за обсягом кількості зібраних документів і матеріалів почалось досить інтенсивне вивчення державного, суспільного, економічного та культурного життя Литовсько-Руської держави, але правова культура досліджувалась лише у контексті загального аналізу епохи. Студіювання державності і права в основному носили описовий характер. Робились деякі спроби узагальнити зібрані факти, але тодішній рівень розвитку теоретичної бази суспільствознавчих наук не дав змоги зробити висновки про характер та загальні тенденції розвитку української правової культури XIV — першої пол. XVI ст. Зокрема, питанням правової культури приділив увагу Р. Лащенко в праці "Лекції по історії українського права". Він спробував дати цілісний огляд історії правової культури, виявив загальні тенденції розвитку руського права литовської доби. Загальну картину розвитку руського права литовської доби також відтворив М. Чубатий. Так, у роботі "Державно-правне становище українських земель Литовської держави під кінець XV ст." він довів, що правова система українських земель XV — першої пол. XVI ст. розвивалася в напрямку, накресленому традиціями Київської Русі.

У часи незалежності з'явились публікації, присвячені устрою українських магдебургій, їхньому господарчому життю. У роботі Н. Старченко "Шлюбна стратегія вдів і кілька проблем навколо неї" поданий аналіз шлюбно-сімейної правової культури Волині XVI ст. В праці П. Саса "Феодальные города Украины XV-XVI веков" подано всебічну і досить неупереджену картину життя українських магдебургій кінця XIV – першої пол. XVI ст. Одним із перших серед дослідників він проаналізував архівні документи (судові акти Луцького і Володимирського судів) та відзначив подібність міського громадського суду у Володимирі-Волинському з копним судом. Це дало підставу зробити висновок про трансформацію магдебурзького права в українських землях під впливом місцевих правових традицій. В його ж роботі

"Політична культура українського суспільства" розглядаються політико-правові умови розвитку культури українського населення.

Важливі матеріали зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України, зокрема, ф. 21 – "Кременецкий гродский суд"; ф. 220 – грамоты и привилеи польских королей городам на "магдебургское право"; ф. 221 – Свидетельство стренядовского войта Пирличенко о получении жалоб крестьян Тритака, Женобенко и др. на шляхтича Троцкого (1568г.); ф. 223 – Указ Сигізмунда-Августа про підтвердження привілею великого князя Олександра від 1497р. польному литовському гетьманові кн. Костянтину Острозькому на маєтки в селах Дерман, Купин, Уїздці, Лідава, Богдашів та ін. Луцького пов. Волинського війтовства (24.09.1544р.); ф. 236 – Любомирские, кн., польский шляхетский род, помещики на Правобережной Украине и Могилевской губ.; ф. 252 – Вороничи, помещики на Правобережной Украине; ф. 256 – Замойские, гр., польские магнаты, землевладельцы на Правобережной Украине та ін.; хроніки, акти Литовської Метрики, законодавчі акти Великого князівства Литовського XV-XVII ст., листи, грамоти великих князів литовських, які містяться в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

Результати аналізу історіографії та джерельної бази дозволили дійти висновку, що означена тема не стала предметом спеціального дослідження.

Становлення правової культури, яке почалось ще в давньоруському суспільстві, пов'язане з таким джерелом права, як релігійно-правові норми. Основними формами їх закріплення були спеціальні акти великокняжої влади, які називались церковні устави. Найбільш відомими були князівські церковні устави князів Володимира і Ярослава Мудрого. Вони були спрямовані на впорядкування взаємовідносин між світською і церковною владою, розмежування правових інтересів цих гілок влади тощо. Зазначені норми церковного права, відображені в князівських церковних уставах (зокрема, про розмежування правових інтересів владних структур), свідчать про високий рівень зрілості правової ідеології як складової правосвідомості, правової культури в законотворчості княжої доби.

Система правової культури в період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського відображала своєрідне поєднання права Київської Русі, насамперед правових норм "Руської Правди", Галицько-Волинської держави з литовським та певною мірою польським законодавством. Соціально-правова культура, правова система в українських землях у цей період формувалась і

реалізувалась на основі поєднання давньоруського місцевого звичаєвого права з правовими нормами, які були сформовані у нових юридичних актах — судебниках, статутах тощо.

Основним і найважливішим джерелом права у Великому князівстві Литовському було неписане звичаєве право, що утворилося шляхом постійного дотримання протягом віків народних звичаїв та підпорядкування звичаєвим правилам правного життя й побуту. Норми звичаєвого права відрізнялись від норм писаного права-закону тим, що закон після його ухвали й оголошення належними законодатними органами існував і зберігався у формі готових, незмінних, точно сформульованих приписів. В той же час норми неписаного звичаєвого права зберігались в народній пам'яті у формі певних психологічних переживань, почуття правди й усвідомлення обов'язку чинити так, як указували звичаї. В усній формі звичаєве право мало настільки ж важливе значення, як і писана форма закону. Воно супроводжувалося особливими обрядами, завдання яких полягало в тому, щоб шляхом різноманітних зовнішніх актів зафіксувати в народній пам'яті правну норму. З часом правні обряди шляхом постійного повторення в однаковій зовнішній формі набирали такого ж правного значення, як і звичаєві норми, що їх вони супроводжували і засвідчували, та перетворювались в правні символи; порушення або невиконання звичаєвих обрядів вважалось за порушення норм звичаєвого права.

Істотне значення у формуванні соціально-правової культури Литовського князівства мала розробка правової системи, основне місце в якій посіли збірники законів, зокрема, Судебник Казимира (XV ст.) та три Литовські статути (XVI ст.). Судебник, який поєднував давньоруські норми права та законодавчі норми литовського права, врегульовував усі сфери суспільних відносин.

Литовські статути мали вплив на становлення правової культури Литовсько-Руської держави, його правової системи. Вони грунтувались на нормах давньоруського, литовського, польського права, що об'єктивно розширювало правове поле для формування, збагачення правової культури суспільства. Статути включали норми з різних галузей права, не друкувались, а поширювались у рукописних списках. Литовські статути тривалий час були основою розвитку правової культури українських земель, які входили до складу Великого князівства Литовського, пізніше — Речі Посполитої. Вони були основним джерелом права, кодифікаційних актів XVIII – поч. XIX ст.

У сучасному українському суспільстві, яке поступово виходить із кризового стану на шлях стабілізації, особливо значна роль надається

правовій культурі у сфері розбудови правової держави. Кожний громадянин України має розуміти спадкоємність нової стратегії нашої держави, усвідомити специфіку нового стану розвитку нашого суспільства, свідомо брати участь у проведенні політичної та правової реформ, які потребують високого рівня правової культури наших громадян. Йдеться про таку правову культуру, яка б відповідала викликам глобалізаційних процесів, європейському вибору нашої країни, власним історичним традиціям, духовності нашого народу.

У другому розділі — "Становище України в литовсько-польський період" — висвітлюється соціально-економічний та культурний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського.

Розглядаються умови і обставини, за яких українські землі розвивались у складі Великого князівства Литовського. Вони зберігали свої права, автономію. Литовські князі приймали православну віру, місцеву культуру, мову, продовжували заведені порядки місцевого життя. Державний устрій, суспільний лад, правова система українських земель залишились такими, якими були до входження в Литву. У державі переважало руське, тобто українське, право.

В цей період відбувались досить позитивні процеси розвитку української національної культури: удосконалювались знаряддя праці в землеробстві і скотарстві, ремеслах та промислах; розвивалися старі і засновувалися нові міста, що перетворювалися в центри товарного виробництва й торгівлі; проходило становлення основних рис української ділової мови, нею писалися релігійні та літературні твори.

Проаналізовано становлення українського звичаєвого права, починаючи з часів Київської Русі і в період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського. В його суспільній структурі тривалий час панували засади давнього українського права. Основою його були норми "Руської Правди", які за своїм змістом були нормами звичаєвого права. Державне право, правові відносини Великого князівства Литовського розвинулися на ґрунті стародавнього права та його практики. Старе українське право зазнало певних змін, які викликалися новими обставинами життя.

Вивчаючи та досліджуючи історію руського права, Н. Максимейко і М. Ясинський також дійшли висновку, що між "Руською Правдою" та Литовським статутом було багато спільного, особливо в звичаєвоправовому полі нормативних актів, що створило систему формування спадкоємності руссько-литовської законодавчої основи

суспільно-правового розвитку литовсько-польського періоду історії України.

Видання Литовських статутів певним чином обмежувало сферу застосування староруського права, зате надало повного права реалізації норм звичаєвого права. Зокрема, Перший Литовський статут прямо дозволяв суддям при відсутності "писаної" норми вирішувати справи "на основі старого звичаю". В галузі права взаємодіяли різні культурні традиції, які збагачували одна одну. Литовські статути були прийняті українським населенням як "національний кодекс" та використовувалися як власне право впродовж багатьох століть.

Литовські статути в історії правової культури України мали велике значення. З одного боку, вони узаконювали важливі соціально-економічні перетворення в Україні в XV-XVI ст., з іншого — створювали основу для удосконалення національної правової системи, що розвивалась ще за часів Київської Русі, пізніше за доби козаччини.

У третьому розділі — "Нормативно-правова база соціокультурних відносин" — охарактеризовано головні етапи розвитку правозвичаєвої культури на основі історичної практики соціокультурних відносин суспільства. Основою правозвичаєвої культури на той час був громадський побут, складовими частинами якого були традиційні громадські структури, норми публічного життя, господарські, родинно-побутові, індивідуальні відносини, які закріпились в нормативно-правових актах XIV-XVI ст.

Починаючи з XV ст., великі князі литовські почали надавати городам привілеї на самоуправу на німецькім праві, яке дістало назву магдебурзьке, внаслідок чого змінився давній характер українських городів: вони перетворилися в "міста", а населення їх – у "міщан", що користувалися правом міської самоуправи, мали свій суд, своє право.

Магдебурзьке право декларувало звільнення міщан від юрисдикції феодалів, давало міщанам — власникам нерухомого майна — самоврядування і суверенітет над територією міських земель. За магдебурзьким правом міста звільнялися від влади воєвод і намісників, у них встановлювався свій власний суд, власні принципи самоуправління, а також діяльності ремісничих цехів і купецьких гільдій, що розвивало культуру міст. Отримавши право на володіння землею, яка раніше могла належати лише шляхті, міста брали на себе питання охорони громадського порядку та інші складові міського життя. Магдебурзьке право закріплювало привілеї, які надавали українським міщанам можливість займатися торгівлею і різними ремеслами.

Першими на території України магдебурзьке право отримали міста Володимир-Волинський (близько 1324 р.), Сянок (1339 р.), Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.). В них норми і принципи магдебурзького права трансформувалися під впливом місцевого звичаєвого права і реалій економічного, політичного і правового життя Великого князівства Литовського.

Статути Казимира, якими користувались у Литовсько-Руській державі, сформувались на засадах староруського звичаю, традиції і культури. Вони містили в собі положення, які стосувались державного устрою, судового і приватного права. Статути регламентували різні сторони юридичного життя у тих сферах, де перетинались інтереси держави і приватних осіб.

За Статутами Казимира українським панам було надане право повного суду. Вони нормували військову службу шляхти і встановлювали, що її повинен нести кожен, хто має у своїй власності землю. За нормами Статуту дуже часто застосовувалась конфіскація приватних володінь за судовими рішеннями, як одна із форм отримання прибутків. Іншою формою отримання прибутків від українських земель була передача їх в оренду, а третьою — застава (заклад) у певній сумі. Статути закріплювали також норми врегулювання шлюбно-сімейних відносин, зокрема, індивідуальну власність, заперечували сімейну спільність, сімейну нероздільність майна.

Українські землі, які входили до складу Великого князівства Литовського, зазнали загальноєвропейського впливу. Проте тут народжувалась своя правова культура, заснована на традиціях і звичаях українського суспільства.

Із розвитком писаного права і його подальшою систематизацією виникла необхідність визначити, які норми поведінки людей підлягали регламентації законом, а які регулювались нормами релігії і моралі. Тому було створено певну систему класифікації норм поведінки, що проявлялося вже у Статуті 1529 р., який був затверджений як "Права писані" Великого князівства Литовського і став чинним правом для всієї Литовсько-Руської держави. В ньому переважали норми "старого руського" права. Це був звід законів, який включав в себе систематизоване земське і звичаєве право, ряд кодифікованих норм права.

Перший Литовський статут визначав компетенцію великокнязівської влади, регулював земську оборону, кодифікував особисті і станові права шляхти, містив норми сімейного права і визначав правовий статус жінки в питаннях землеволодіння і спадкування,

регулював опікунське право, регламентував судочинство і судовий процес.

Як і раніше, відповідальність за злочини проти моралі регулювалася церковним правом, але такий склад злочину як згвалтування став регулюватися нормами світського права. Цей артикул Статуту був дуже важливим, оскільки він захищав права жінок усіх станів. У Кодексі закріплювались і норми зобов'язального права. Вони регулювали відносини купівлі-продажу, позики, застави, дарування. Як правило, угоди укладались у присутності свідків, з виконанням деяких символічних дій і обрядів, які сформувалися під впливом звичаєвого права.

Литовським статутом регулювався і розподіл спадкового майна, яким володіла сім'я. За звичаями того часу придане, яке приносила жінка в сім'ю, розглядалося як матеріальна підстава для створення нової сім'ї. Правові норми, які закріплювали у Великому князівстві Литовському власницько-майнові сімейні та суспільні права жінок, мали витоки із давньоруського права.

У 1566 і 1588 рр. було прийнято Другий і Третій Литовські статути, в яких більш чітко врегульовувалися феодальні відносини, зокрема, формування кріпацького прошарку населення. Кримінальні норми були спрямовані на попередження захоплення рухомої й нерухомої власності. Земельне право охороняло монополію земельної власності шляхти. Норми Статуту 1588 року застосовувалися і на тій території України, яка у XVII ст. була приєднана до Московської держави, а також і в тих українських землях, які продовжували залишатись у складі Польщі. Тільки у XVIII ст. дію Статуту 1588 року було скасовано на території Київської, Волинської і Подільської губерній.

Державною мовою Великого князівства Литовського на той час стала руська мова, яка діяла як офіційна мова уряду, державних документів, судочинства. В Литовсько-Руській державі не робилися спроби обмежити сферу вживання тогочасної української (руської) мови, а навпаки — були надані можливості для її розвитку. Знання мови місцевого населення стало у литовській адміністрації обов'язковою вимогою до кожного литовця, який посідав певну державну чи адміністративну посаду в українських землях. Потреби державного і суспільного життя вимагали регулювання відносин між великим князем і князями земель, між князями і церквою. Вони закріплювались у листах, грамотах, написаних руською, тобто українською мовою і регулювали державні, політичні і публічні відносини.

У ВИСНОВКАХ підбито підсумки і узагальнено результати дисертаційного дослідження, які можна звести до таких положень:

— соціально-правову культуру можна означити як сукупність правових знань та соціальних цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством на конкретному історичному етапі його розвитку;

— функціонування звичаєвого права в українських землях у XIV-XVI ст. відбувалося в контексті загального історичного розвитку європейського права. Водночас воно мало свої конкретно-історичні особливості, зумовлені розвитком соціально-правової культури в Литовсько-Польській державі. Важливу роль відігравав правовий звичай, який доповнював і виправляв окремі положення закону. Значення права як обов'язкової загальної норми визнавалось передусім за правовим звичаєм; правом вважалось те, що було освячено виконанням;

— українське звичаєве право було основною формою права, що інтенсивно розвивалось в XIV-XVI ст. у Великому князівстві Литовському; як регулятор поведінки людей воно репрезентувалось і через повсякденне життя людини, і через всі історичні форми людських спільнот, такі як родина, етнічні і соціальні групи;

— надання чинності нормам звичаєвого права як державою, так і спільнотою реалізовувалось через введення магдебурзького права: основні принципи давнього маєткового, спадкового, родинного права, а також принципи місцевого управління були чинними як в українських, так і в литовських містах;

— упродовж XIV-XVI ст. в українських землях Великого князівства Литовського продовжували розвиватися правові традиції попередніх періодів, які закріпились у Статутах Казимира і Литовських статутах. В Литовсько-Руській державі панував принцип зверхності закону на основі традицій, сформованих давньоруською культурою;

— державною мовою Великого князівства Литовського була руська (українська) мова, яка впливала на формування писемної та ділової мови, мовну стилістику юридичних документів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Маложон О.І. Правозвичаєва культура в литовсько-польський період історії України // Наукові записки КНУКіМ. Випуск 7 / Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2005. – С. 91-99.

2. Маложон О.І. Спадкоємність звичаєвого права: Від "Руської Правди" до Литовських статутів // Вісник ДАКККІМ: Наук. журнал. 1'2006. – К.: Міленіум, 2006. – С. 96-101.

3. Маложон О.І. Сімейно-родинні відносини в культурі литовсько-польського періоду // Вісник ДАКККІМ: Наук. журнал. 2'2006. – К.: Міленіум, 2006. – С. 95-100.

4. Маложон О.І. Нормативно-правовий аспект мовної стилістики литовсько-польської законодавчої системи урядування на українських землях // Вісник ДАКККІМ: Наук. журнал. 1'2007. – К.: Міленіум, 2007. – С. 111-115.

5. Маложон О.І. Звичаєва культура в Литовських статутах // Духовна культура як домінанта українського життєтворення / Всеукраїнська науково-практична конференція. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 68-70.

6. Маложон О.І. Відносини подружжя в культурі литовсько-польського періоду // Україна-Світ: від культурної своєрідності до спорідненості культур / Всеукраїнська науково-практична конференція. – К., 2006. – Ч.1. – С.152-155.

7. Маложон О.І. Спадкоємність звичаєвого права: від "Руської Правди" до Литовських статутів // Наука и технологии: шаг в будущее – 2006 / I Международная научно-практическая конференция. – Белгород, 2006. – Т. 4. История. – С. 47-50.

8. Маложон О.І. Роль та значення Статутів Казимира для Литовсько-Руської держави // Наука и образование – 2007 / V Международная научно-практическая конференция. – Днепропетровск, 2007. – Т. 5. История. – С. 49-54.

АНОТАЦІЯ

Маложон О.І. "Соціально-правова культура литовсько-польського періоду в історії України (XIV-XVIст.)" — Рукопис.

Дисертацією є рукопис на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 17.00.01. — теорія та історія культури. — Київський національний університет культури і мистецтв. — Київ, 2007.

У дисертації досліджена соціально-правова культура українського народу в часи перебування його у складі Великого князівства Литовського та Польського Королівства. З'ясовано тенденції соціально-економічного та політичного розвитку; простежено еволюцію правозвичаєвої культури, закладеної в нормах "Руської Правди", а з часом використаної у Статутах Казимира та Литовських статутах. Відзначено, що розвиток культури в українських містах з магдебурзьким правом охоплював побутові та шлюбно-сімейні відносини. У роботі також акцентується увага на значенні староруської мови у формуванні правової стилістики нормативних актів.

Ключові слова: культура, правова культура, соціально-правова культура, правозвичаєва культура, звичаєва культура.

АННОТАЦИЯ

Маложон Е.И. "Социально-правовая культура литовско-польского периода в истории Украины (XIV-XVI вв.)" — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01. — теория и история культуры. — Киевский национальный университет культуры и искусств. — Киев, 2007.

В диссертации исследована социально-правовая культура украинского народа в период пребывания его в составе Великого княжества Литовского и Польского Королевства. Выявлено тенденции социально-экономического и политического развития; прослежена эволюция правообрядческой культуры, заложеной в нормах "Русской Правды", а со временем использованной в Статутах Казимира и Литовских статутах. Отмечено, что развитие культуры в украинских городах с магдебургским правом охватывало бытовые и брачно-семейные отношения. В работе также акцентируется внимание на

значении древнерусского языка в формировании правовой стилистики нормативных актов.

Ключевые слова: культура, правовая культура, социально-правовая культура, правообрядческая культура, обрядческая культура.

ANNOTATION

Malozhon Olena I. "Social and legal culture of Lithuanian and Polish period in the history of Ukraine (XIV-XVI cent.)" — The manuscript.

Thesis on competing a candidate's degree of historical sciences by speciality 17.00.01 — Theory and History of Culture. — Kyiv National University of Culture and Arts. — Kyiv, 2007.

In the thesis social and legal culture of the Ukrainian people in duration of its stay in Lithuanian Grand Duchy and Polish Kingdom has been investigated. Within the Lithuanian–Polish period the Ukrainian culture observed positive aspects in its development as well: modernization of tools in agriculture and cattle-breeding, trade and crafts; old cities expanded, new ones were founded, which transformed into the centers of commodity production and trade.

Social and legal culture of this period reflected political and legal status of the Ukrainian duchies. It formed and realized on the grounds of joining up the Old Russian local customary law and legal norms, which had formed in legal acts – writs, statutes, decrees and so on.

Tendencies of political, social, economic and cultural development have been substantiated. The basics of the Ukrainian customary legal culture, had been grounded in "The Russian Truth" norms, were used in Kazimir Statutes in the course of time. The lasts regulated different aspects of legal life in those spheres, where interests of the state and of private persons got mixed up. According to the Statute norms, the confiscation of private acres was applied due to court decision; family relations were regulated as well, individual property, in particular, family community was denounced.

The development of culture in the Ukrainian cities aroused from the consummation of the Magdeburg Law; it covered family and everyday relations, matrimonial relations and strengthened the basics of local administration as well.

The cities got free from the aldermen ruling, there courts and principles of self-government of their own were established, as well as

crafts' shops and merchants' guilds activities, which influenced the cultural development of the cities. The Magdeburg Law fixed liberties, which allowed the patrons of arts to be involved in trade and different crafts.

The development of the customary law could be observed in the Lithuanian Statutes by 1529, 1566, and 1588. The law, had been developed in the time of "The Russian Truth", acted around the Ukrainian lands, and was sanctioned in the Lithuanian lands. The main principles of old inheritance, family, criminal and procedural law acted in the Ukrainian lands as well as in the Lithuanian ones. The Ukrainian law was adopted by Grand Dukes Lithuanian in statute letters of privileges. The Lithuanian courts were governed by them also. The customary law played an important role in family life.

The Old Russian language was applied in forming the legal stylistics of statutory acts. It acted as an official language of the government and local authorities. Legal relations between the government and the society were affirmed in state letters by Grand Dukes Lithuanian. They also regulated state, political and public relations.

Key words: culture, legal culture, social and legal culture, customary legal culture, customary culture.

Підписано до друку 27.04.2007 р. Формат 60x90[1]/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Автор. арк. 0,74. Тираж 100 екз. Замовлення № 85.

Видавництво та друк - Інформаційно-видавничий центр Товариства "Знання" України.
03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська), 57/3, к.314.
Тел. 287-41-45, 287-30-97.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №217 від 11.10.2000 р.